

कृती - I

कला पाठ्यपुस्तक
ग्रेड 6 खातीर



0680

विद्यया ऽ मृतमश्नुते



एन सी ई आर टी
NCERT

राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान और प्रशिक्षण परिषद्
NATIONAL COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH AND TRAINING

नांव: _____

विभाग: _____

शाळा: _____

00680 – कृती-I

कला ग्रेड 6 खातीर पाठ्यपुस्तक

आयएसबीएन 978-93-5292-951-1

पयली आवृत्ती

जुलय 2024 आषाढ 1946a 1946

PD 500T BS

© राष्ट्रीय शिक्षणीक संशोधन आनी प्र
शिक्षण परिशद, 2024,

₹ 65.00

एनसीईआरटी वॉटरमार्क आशिल्ल्या 80 जीएसएम कागदाचेर छापलां

राष्ट्रीय शिक्षणीक संशोधन आनी प्रशिक्षण परिशद, श्री अरबिंदो मार्ग, नवी दिल्ली 110 016 ह्या सचिवान प्रकाशन विभागांत उजवाडाक हाडलां आनी एस. डी. आर. प्रिंटरस, ए-7, सेक्टर-बी-3, युपीएसआयडीसी, सिग्नेचर सिटी, लोणी, जि.

सगळें हक्क राखीव

- ह्या प्रकाशनाचो खंयचोच भाग प्रकाशकाची पूर्व परवांगी घेनासतना खंयच्याय स्वरुपांत वा खंयच्याय माध्यमांतल्यान, इलेक्ट्रॉनिक, यांत्रिक, फोटोकॉपी, रेकॉर्डिंग वा हेर तरेन पुनरुत्पादन, पुनर्प्राप्ती यंत्रणेंत सांठोवन दवरप वा प्रसारीत करप शक्य ना.
- हें पुस्तक वेपाराच्या माध्यमांतल्यान, प्रकाशकाचे संमती बगर रिणार दिवप, परतून विकप, भाड्यान घेवप वा हेर तरेन विल्हेवाट लावप ना, ज्या प्रकारांत तें उजवाडाक हाडलां ते भायर हेर खंयच्याय प्रकारच्या बंधनकारक वा आवरणांत दिवचें न्हय ह्या अटीच्या आदारान हें पुस्तक विकतात.
- ह्या प्रकाशनाची योग्य किंमत म्हळ्यार ह्या पानाचेर छापिल्लें मोल. रबरी स्टॅम्पान वा स्टिकरान वा हेर खंयच्याय माध्यमांतल्यान दाखयल्ली खंयचीय सुधारीत किंमत चुकीची आसा आनी ती अमान्य आसूंक जाय.

प्रकाशन विभागाचीं कार्यालयां, एनसीईआरटी

एनसीईआरटी संकूल, श्री अरबिंदो मार्ग नवी दिल्ली 110 016	फोन : 011-26562708
108, 100 फीट रोड होसडाकेरे हळ्ळी विस्तार बाणशंकरी III स्टेज बंगलुरु 560 085	फोन : 080-26725740
नवजीवन ट्रस्टाची इमारत पी. ओ. नवजीवन अहमदाबाद 380 014	फोन : 079-27541446
सीडब्ल्यूसी संकूल धनकल बस स्टॉपच्या समोर, पाणिहाटी कोलकाता 700 114	फोन : 033-25530454
सीडब्ल्यूसी कॉम्प्लेक्स माळीगांव गुवाहाटी 781 021	फोन : 0361-2674869

प्रकाशन पंगड

प्रकाशन विभागाचो मुखेली	: अनुपकुमार राजपूत
मुखेल उत्पादन अधिकारी	: अरुण चितकारा
मुखेल संपादक (प्रभारी)	: बिजनन सुतार
मुखेल वेवसाय वेवस्थापक:	: अमिताभ कुमार
उत्पादन अधिकारी	: जहान लाल

मांडावळ : मनीष छटपर, मुंबय

चित्रां आनी मुखपृष्ठ: संतोष मिश्रा, आयमार्ट्स, दिल्ली

प्रस्तावना

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण (एनईपी) 2020 त भारतीय लोकाचार आनी मानवी यत्न आनी ज्ञानाच्या सगळ्या क्षेत्रांत ताच्या संस्कृतीक कर्तृत्वांत रुजिल्ल्या शिक्षण पद्दतीची कल्पना आसा आनी एकाच वेळार विद्यार्थ्यांक एकविसाव्या शेंकड्यांतल्या संभाव्य आनी आव्हानां कडेन रचनात्मकपणान वांटो घेवपाक तयार करपाची कल्पना आसा. ह्या आकांक्षी दृश्टीचो आदार राष्ट्रीय शालेय शिक्षणा खातीर अभ्यासक्रम आराखडो (एनसीएफ-एसई) 2023 वरवीं सगल्या पांवड्यार अभ्यासक्रम वाठारांत बरे तरेन मांडला. फुडें मध्य पांवड्यार विद्यार्थ्यांच्या अंतर्भूत क्षमतांचें पोशण करून (मनशाच्या अस्तित्वाच्या पांचूय विमानांक स्पर्श करून, पंचकोशांक), बुन्यादी आनी तयारी पांवड्यार ताणें तांच्या शिकपाच्या प्रगतीचो मार्ग मेकळो केलो. अशे तरेन तीन वर्सां मेरेन वचून मध्य पांवडो तयारी आनी माध्यमीक पांवड्या मदीं पूल म्हूण काम करता, यत्ता सवी ते आठवी मेरेन.

मदल्या पांवड्यार, एनसीएफ-एसई 2023 चो उद्देश विद्यार्थ्यांक तांच्या जिवितांत फुडें सरतना वाडोवपा खातीर जाय आशिल्ली कुशळटाय दिवपाचो आसा. तांची विश्लेशणात्मक, वर्णनात्मक आनी कथात्मक क्षमता वाडोवपाचो आनी तांची वाट पळोवपी आव्हानां आनी संदी खातीर तांकां तयार करपाचो यत्न करता. एक वैविध्यपूर्ण अभ्यासक्रम, णव विशयांचो आस्पाव करता, म्हळ्यार तीन भासो – तातूंतल्यो उण्यांत उण्यो दोन भासो भारतांतल्यो, विज्ञान, गणित, समाजीक विज्ञान, कला शिक्षण, शारिरीक शिक्षण, योग आनी कल्याण आनी वेवसायीक शिक्षण तांच्या सर्वांगीण विकासाक चालना दितले.

अशा परिवर्तनकारी शिक्षण संस्कृतायेक कांय गरजेच्यो अटी आसतात. तातूंतली एक म्हळ्यार वेगवेगळ्या अभ्यासक्रम वाठारांनी योग्य आनी संवादात्मक पाठ्यपुस्तकां आसप जी आशय आनी अध्यापनशास्त्र हांचे मदीं मध्यवर्ती भुमिका करतली – एक भुमिका जी थेट शिक्षण आनी अन्वेषण आनी चवकशी करपाची संद हांचे मदीं समतोल सादतली. हेर अटीं मदीं – वर्ग वेवस्था, तंत्रगिन्यान एकत्रीकरण आनी शिक्षक तयार करप अभ्यासक्रम वाठारांत आनी तातूंत वैचारिक संबंद स्थापन करपाक म्हत्वाचे आसात. राष्ट्रीय शिक्षणीक संशोधन आनी प्रशिक्षण परिशद (एनसीईआरटी) आपले वटेन विद्यार्थ्यांक अशीं उच्च दर्जाचीं पाठ्यपुस्तकां दिवपा खातीर वचनबद्ध आसा. ह्या कामा खातीर स्थापन केल्ल्या वेगवेगळ्या

अभ्यासक्रम वाठार गटांनी (सीएजी), तातूंत नामनेचे विशय-तज्ञ, अध्यापन, कलाकार आनी सराव करपी शिक्षक हांचो वांगडी म्हूण आस्पाव आसा, तांणी अशीं पाठ्यपुस्तकां विकसीत करपा खातीर शक्य ते सगळे यत्न केल्यात. कृती-I, यत्ता VI खातीर कलेचें पाठ्यपुस्तक हें तातूंतलें एक.

कृती-I हातूंत दृश्य कला, नृत्य, नाट्य आनी संगीत ह्या कला प्रकारांचो आस्पाव जाता. हें पाठ्यपुस्तक शिकप्यांक आपली सर्जनशीलताय सोदून काडपा खातीर तशेंच स्वताक व्यक्त करपाक आनी सोदून काडपा खातीर आसा. कृती-I हाणें ताचो आशय, दृश्टीकोन आनी हेर घटक, गिरेस्त भारतीय ज्ञान प्रणाली, भारताचें कलात्मक आनी सांस्कृतीक दायज, मुल्यां – ह्या सगळ्यांची मुळां भारतांत खोल रुजल्यांत. सगल्या विद्यार्थ्यांक समान संद दिवपी कलेत सगल्या लिंगांची आनी खाशेली क्षमता आशिल्ल्या विद्यार्थ्यांची समावेशकता अंतर्भूत आसा. तंत्रगिन्यान एकत्रीकरणाचो चडांत चड वापर करून, अतिरिक्त शिक्षण साधनां म्हणून क्यूआर कोडाचो पुराय वापर केला.

सगळ्या वेव्हारीक उद्देशां खातीर, कृती-I, म्हज्या मतान, ताच्या अभ्यासक्रम ध्येयांत येसस्वी जालां – विशय आनी आशयाची योग्य निवड करून विद्यार्थ्यां मदीं सैमीक कुतूहल वाडोवप, आनी तांचे मदीं वेगवेगळ्या कला प्रकारांची सर्जनशीलता, अन्वेषण आनी अणभव घेवपा खातीर एनसीएफ-एसईट कल्पिल्ले प्रमाण ह्या पांवड्यार मुखेल क्षमता विकसीत करप. सगल्या विद्यार्थ्यांक विंगड विंगड कार्यावळींनी सामावून घेवपाक, तांची सर्जनशीलताय आनी अभिव्यक्ती मुखार हाडपा खातीर विभाग आनी अध्याय हुशारकायेन रचल्यात. हांगा सुचयल्लो दरेक उपक्रम विद्यार्थ्यांक अशीं आनीक शिकपाची साधनां सोदून काडपाच्या प्रवासांत व्हरतलो, मागीर तो तांचो सैमीक भोंवतण, दिसपट्टे काम वा मनशाचो हस्तक्षेप आसूं. तशेंच विद्यार्थ्यांक मार्गदर्शन करपाक आनी तशें करपाक उर्बा दिवपाक पालक आनी शिक्षकांची भुमिका लेगीत मोलादीक थारतली. हाका लागून ह्या पाठ्यपुस्तकाचे उदरगतींत वांटो घेतिल्ल्या सगल्यांचे हांव उपकार मानतां आनी सगल्या भागधारकांच्यो अपेक्षा पुराय जातल्यो अशी आस्त बाळगितां. तशेंच येता त्या वर्सांनी आनीक सुदारणा करपा खातीर हांव ताच्या सगल्या वापरप्यां कडल्यान सुचोवण्यो आनी अभिप्राय मागतां.

दिनेश प्रसाद सकलाणी

संचालक

राष्ट्रीय शिक्षणीक परिशद

संशोधन आनी प्रशिक्षण

जुलय 2024

नवी दिल्ली

पुस्तका विशीं

कृती-I हें पाठ्यपुस्तक जें तुमकां कलेच्या संवसारांत व्हरतलें, दृश्य आनी सादरीकरण कलेच्या विशाल, आनी रोमांचक विश्वाचो सोद घेतलें, सर्जनशीलताय प्रज्वलीत करपाचो, वेगवेगळ्या कला प्रकारांची तोखणाय वाडोवपाचो, आनी विद्यार्थ्यांची कलात्मक कुशळटाय विकसीत करपाचो हेत दवरता. यत्ता सवे खातीर तयार केल्ल्या ह्या पुस्तकांत तरेकवार कलात्मक विशय जशे दृश्य कला, संगीत, नाच आनी नाट्य हांचो आसपाव जाता.

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण (एनईपी) 2020 च्या फाटभुंयेर आदारीत आनी कला शिक्षणा खातीर राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडो (एनसीएफ-एसई) 2023 आंत दिल्ल्या अभ्यासक्रम ध्येय, कुशळटाय आनी शिकपाच्या परिणामांचेर आदारीत कृती-I हें वेगवेगळ्या कला प्रकारांच्या निर्मिती खातीर पुस्तक आसा. तातूंत जायते आकर्शक उपक्रम आनी प्रेरणादायी प्रकल्प आसात जे जिणेंत आनी आमच्या भोंवतणच्या संवसारांत कलेची भुमिका समजून घेवपाक आनी ताची तोखणाय करपाक मजत करतले. तशेंच विद्यार्थी नामनेचे कलाकार आनी तांच्या कामां विशीं शिकतले, वेगवेगळीं तंत्रां आनी शैली सोदून काडटले आनी स्वता तयार करतले. दरेक उपक्रम शिकप्यांक एक वेगळो अणभव दितलो!

ह्या पुस्तकांत दिल्ल्या कार्यां आनी म्हायती वांगडाच अशीं आनीक कार्यां आनी डिजिटल स्वरुपांत दिल्ल्यो सर्जनशील कल्पना आसात, ज्यो पाठ्यपुस्तकाच्या सुरवातेक आनी दर एका अध्यायांत तशेंच गरज जाणवल्या थंय क्यूआर कोड स्कॅन करून पळोवंक मेळटात. कलेची सोबीतकाय म्हळ्यार ती विंगड विंगड आवडी आनी रुचीच्या लोकां कडेन मिसळूंक शकता. दरेकल्याक कले कडेन आपलो खाशेलो संबंद मेळूं येता. आमच्या देशांत दायज, संस्कृताय आनी परंपरेचो एक लांब इतिहास आसा जंय सगल्या कला प्रकारांचो सराव जातालो.

"कला ही मनशाच्या सौंदर्य संवेदनशीलते विशीं आसा. सौंदर्य संवेदनशीलता म्हळ्यार सौंदर्याचो अणभव घेवपाची, बऱ्या आनी सोबीत गजालीं विशीं विचारांत घेतिल्ले निर्णय घेवपाची आमची तांक आनी कला निर्मणी प्रक्रियेंत शुध्दीकरणाचे भावनेचे दिकेन यत्न करप. भावना जागृत करपा खातीर अभिव्यक्तींत मिश्रीत

केल्लें सौंदर्य, आकार, सममिती, नमुनो आनी हालचाल समजून घेवपाचो एक वैयक्तीक प्रकार म्हळ्यार कला. कलात्मक कार्यांत वैचारिक आनी प्रक्रियात्मक अशा दोनूय ज्ञानांचो आस्पाव जाता, आनी मनशाच्या संवेदी आनी भावनीक अणभवांचो आस्पाव जाता." (एनसीएफ-एसई, पान 294). अशे तरेन हें पुस्तक तयार करपा फाटलो मुखेल विचार म्हळ्यार शिकप्यांक वेगवेगळ्या कला प्रकारांच्या संवसारांत अन्वेषणाच्या पुराय प्रक्रियाचो आस्वाद घेवंक मेळचो हाची जतनाय घेवप. भुरग्याक नवें कितें तरी शिकप वा यत्न करप खंयच तणावाचें जावचें न्हय ही गजाल पाठ्यपुस्तकाची उदरगत करतना लक्षांत दवरल्या. दरेक शिकोवप्याक कला प्रकारा कडेन आपलो संबंद आपापले पद्दतीन मेळटा म्हूण शिक्षकूय म्हायती बळजबरी करचे परस शिकोवप्याक कलेच्या ह्या प्रवासांत आदार दिवपाच्या कार्यावळींनी सक्रीय वांटो घेतात जाल्यार तें फळादीक थारतलें.

कृती-Iच्या पुराय पुस्तकांत चार विभाग आसात, जे विशिश्ट रंगांनी दाखयल्यात,;

दृश्य कले खातीर **हळदुवो**

संगीत कले खातीर **निळो**

नाच आनी हालचालीं खातीर **गुलाबी**, आनी

रंगमाचये खातीर **जांभळो**

वयर दिल्लो दरेक विभाग एक आनंददायी अणभव तयार करपा खातीर खाशेलेपणान तयार केल्लो आसा.

'दृश्य कला' विभाग विद्यार्थ्यांक तांच्या भोंवतणच्या दिसपट्ट्या अणभवांतल्यान आनी निरिक्षणांतल्यान तांचे विचार, आनी भावना पळोवपाक आनी व्यक्त करपाक सक्षम करपा खातीर तयार केला. ह्या एककांतलीं कार्यां तांकां द्विमितीय आनी त्रिमितीय तंलांच्या मुळाव्या कुशळटायेची वळख करून दितात आनी दृश्य कलेंतलीं वेगवेगळीं माध्यमां आनी साहित्य सोदून काडटात. सगळे अध्याय विद्यार्थ्यांक फाटल्या शेंकड्यांनी वर्सांत वापरिल्ल्या साबार साहित्य, पृष्ठभाग आनी तंलांची वळख करून दितात, जाल्यार जायते प्रसंग अशे आसात जंय तांकां ही विद्या स्वता सोदून काडपाक सोडटात.

पयले तीन अध्याय विंगड विंगड रेखांकन कार्यांतल्यान दरेका विद्यार्थ्यांचें निरिक्षण तीक्ष्ण करपाक म्हत्व दिता. आकर्शक कार्यावळी – सैमीक रंग तयार करप, रंग मिसळप, आनी रंगांच्यो वेगवेगळ्यो सया तयार

करपाची तंतां सुरु केल्यात. स्वताचो शिको, पोर्ट्रेट, कागदी हस्तकला आनी प्लिपबुक तयार करपाच्या प्रक्रियेक लागून दरेका विद्यार्थ्या खातीर जायत्यो नव्यो चवकशी आनी अणभव निर्माण जातले.

ह्या एककांत भारतीय कलाकार आनी कला परंपरेची मुळावी झलक आसा, जी पुस्तकांत उल्लेख केल्ल्या देखीं भायर वाडोवपाक जाय. विद्यार्थ्यांनी आपल्याच वाठारांत वा राज्यांत मेळपी विंगड विंगड कला पद्दती, परंपरा आनी कलाकारां विशीं सोद घेवप, उत्सव मनोवप आनी अभ्यास करप गरजेचें. अशा प्रकटनांतल्यान मेळिल्लें गिन्यान तांणी केल्ल्या सगळ्या कामांत तांची सौंदर्य संवेदनशीलता, सर्जनशील कल्पनाशक्ती आनी तांची समीक्षात्मक विचार कुशळटाय वाडोवंक शकता.

ह्या पाठ्यपुस्तकांतल्या 'संगीत' ह्या विभागांत ज्ञानाचो अणभव घेवपाची संपत्ती आसा, जाका लागून विद्यार्थ्यांक ह्या सोदाच्या प्रवासांत जायत्यो संकल्पना अणभवपाची संद मेळटा. कांय घटक वळखीचे आनी संवकळीचे दिसता आसल्यो तरी कांय कल्पना पुरायपणान नव्यो आसूं येतात.

आमच्या देशांतल्या विखुरिल्ल्या वाठारांनी जंय जायते कला प्रकार लोक आपणायतात, विंगड विंगड प्रकारचें भुरळ घालपी संगीताचो खजिनो सगळ्यां मेरेन पावोवपाचो हेतू ह्या पाठ्यपुस्तकाचो आसा. संगीताक आमचे जिणेंत खूब म्हत्वाची सुवात आसा. संगीत हो वर्सभर जावपी सगळ्या उत्सवांचो एक भाग आसता, मागीर तो राश्ट्रीय उत्सव, समाजीक मेळावे, धर्मीक उत्सव वा गायिल्लीं गितां आसूं, आनी सुवाळ्यांत, कापणी वेळार वा हेर खंयच्याय हंगामांत नाचपा खातीर वाजयल्लीं वाद्यां आसूं. दिसपट्टे जिणेंत संगीत दरेकल्याक तांच्या श्रध्दा, प्रथा, विधी आदी गजालींनी जोडटा.

गितां गावप आनी संगीताचेर नाचप सगळ्यांक आवडटा. ह्या पाठ्यपुस्तका वांगडा, संगीत शिकपाच्या ह्या यत्नांत आजी-आजोबा, पालक आनी समाजाचे वांगडी अद्भुत संसाधनां आसात – संगीत अणभव वाडोवन ताका चड चैतन्यशील आनी गतिशील करपा खातीर. संगीताचे बोल आनी ताल, वाद्यांचो आवाज, शारिरीक हालचाली, गितां वांगडा आशिल्ले हावभाव, वाजयिल्ल्या संगीताचेर नाचाची पावलां हांकां लागून स्थूल आनी सुक्ष्म हालचाली वाडटल्यो. संगीताचो आनंद विद्यार्थ्यांक तणावमुक्त वातावरणा कडेन व्हरतलो. संगीताच्या आत्म्यांत लोरी आयकप, आजयेचीं आनी शेतांत गावपी शेतकाराचीं गितां गुणगुणप, सुकणीं-मधमाश्यांचो आवाज वा जनेलाचेर पावस शिरशिरिल्ल्याचो आवाज हांचो आस्पाव जाता. देशभर पातळिल्लीं रत्नां संगीतांत सोदून काडपा खातीर आमी एकठांय येवन ह्या अन्वेषणाच्या प्रवासाक सुरवात करूया.

भारतांतल्या विंगड विंगड नृत्यप्रकारांच्या प्रकाराची आनीक झलक शिकप्याक मेळची म्हूण 'नृत्य' ह्या एककाची रचना केल्या. भारतांतल्या लोकनृत्य प्रकारांचें ज्ञान फुडें व्हरतना हो विभाग विद्यार्थ्यांक छाऊ आनी यक्षगान सारक्या पारंपारीक प्रकारांची वळख करून दितलो. तशेंच हो विभाग तांकां शास्त्रीय नृत्यांच्यो मुळाव्यो गजाली वापरून पळोवपाक आनी कांय तंत्रीक उतरांची वळख करून घेवपाक हळुवारपणान फुडें व्हरता. तशेंच हो अध्याय 'णवरसा' वांगडा सादरीकरणांतल्या भावनीक आशयाची वळख करून दिता, जाल्यार भुरग्यांक तांच्या भावनांनी सोबीत जावपाक आनी त्यो व्यक्त करपाक मेळटात. सांकेतिक भाशेचें भांडार आशिल्ल्याची कल्पना घेवन हाताच्या हावभावांचीय वळख करून दितात. अशीं खाशेलपणां आशिल्ले नृत्य प्रकार चित्रीत करून नृत्यांतल्यान लिंग तटस्थतेचेर भर दिता. तातूंत आंतर-अभ्यासक्रम आंगांचो आस्पाव जाता आनी तांकां स्वता चड म्हायती सोदून काडपाक प्रोत्साहन दिता.

'नाट्य' विभागाची रचणूक विंगड विंगड नाट्य विशयांचो आस्पाव करपा खातीर केला. सर्जनशील कुशळटाय विकसीत करप, कलात्मक अभिव्यक्ती वाडोवप आनी कलेची तोखणाय खोल करप हो दर एका अध्यायाचो हेत आसा. भावना समजून घेवप आनी व्यक्त करप हें फकत कला प्रकारांक मुळावें न्हय तर शिकोवप्या मदीं योग्य भावनीक समतोल घडोवपाक म्हत्वाचें थारता. तशेंच ह्या अध्यायांत रंगवण, वेशभूषा, नेपथ्य, संहिता लेखन आनी खामसुत्री खेळ ह्या तंत्रीक घटकांचो व्यावहारिक कार्यावळी-आदारीत प्रक्रियेंत परिचय करून दितात, जाका लागून दरेक भुरग्याक तांची क्षमता सोदून काडपाक मेळटली आनी तांकां उत्कृश्ट जावपाक शकता अशें आवडीचे क्षेत्र सोदून काडपाक मेळटलें. भारतांतल्या पारंपारीक कंपनी थिएटरांचेर एक अध्याय फाटल्या कांय दशकांत काम करपाचे पद्दतीचेर भुरग्यांक भुरळ घालतलो हाची खाली आसा.

'थिएटर' विभाग रंगमाचयेक बरो गोल दृश्टीकोन दिवपा खातीर, विद्यार्थ्यांक सोद घेवपाक, तयार करपाक आनी बरे तरेन व्यक्त करपाक उर्बा दिवपा खातीर तयार केल्लो आसा. आकर्शक पाठ आनी हाताच्या कार्यावळींतल्यान तांकां मोलादीक कुशळटाय मेळटली आनी रंगमाचयेच्या विंगड विंगड संवसाराची खोलायेन तोखणाय जातली हाची खाली आसा.

कृती-I चो निमाणो अध्याय सगळ्या कला प्रकारांच्या एकत्रीकरणाचेर आसा जातूंत पंचतत्व हो सुचयल्ल्या कार्यावळींचो विशय आसा जाका लागून विद्यार्थ्यांक कला प्रकारां भितर आंतरशाखीय पद्दतीचो

अणभव मेळटलो. पुस्तकाच्या शेवटाक, मुल्यांकन विभागांत सगळ्या कला प्रकारांचें मुल्यांकन नोंद करपा खातीर एक नमुनो तशेंच एक सामान्य रुब्रीक दिला जाचो वापर अहवाल दिवपा खातीर करूं येता.

कला वर्गाची रचणूक

भुरग्याक नाच, आनी रंगमाचये खातीर मुक्तपणान भोंवपाक मेळपी, खंयच्याय आडखळींतल्यान वर्ग मुक्त आसल्यार वा तांणी कल्पना केल्लें चित्र तयार करपाचे पद्दतीन बसल्यार तें आदर्श थारतलें. भौतीक वातावरणांतलो 'मुक्तताय आनी उक्तेपण' हो घटक अवचेतनपणान 'विचारांत मुक्तताय आनी उक्तेपण' असो अणकार जाता. कला कक्ष (आर्ट रूम) बरी सुसज्ज आनी म्हायतीपूर्ण प्रदर्शन साहित्यान दृश्टीन समृद्ध करपी आसपाक जाय. शिक्षक आनी शिकपी हांचे मदीं तशेंच पियर हांचे मदीं बरोच संवाद जावचो पडटलो.

वर्गाचें वेळापत्रक

शिक्षणीक वर्सा मेरेन चारूय कला प्रकार एकठांय शिकपाची समतोल प्रगती दवरपा खातीर, कले खातीर सप्तकाक पांच कालावधी दिवं येतात. ते एकतर दरेकी 40 मिनटांचो वेगळो कालावधी आसूं येता वा दोन 40 मिनटांचो ब्लॉक कालावधी एकठांय करूं येता.

जेयोत्स्ना तिवारी

वांगडी-संयोजक, सिएजी कला,

शिक्षणीक समन्वयक, प्राध्यापक आनी मुखेली,

कला आनी सौंदर्यशास्त्र शिक्षण विभाग

राष्ट्रीय शिक्षणीक संशोधन आनी प्रशिक्षण परिशद

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आनी अध्यापन शिक्षण साहित्य समिती (एनएसटीसी)

1. एम. सी. पंत, कुलगुरु, राष्ट्रीय शिक्षणीक नियोजन आनी प्रशासन संस्था (एनआयईपीए) (अध्यक्ष)
2. मंजुल भार्गव, प्रिन्स्टन विद्यापिठाचे प्राध्यापक (सहाध्यक्ष)
3. सुधा मुर्ती, नामनेची लेखिका आनी शिक्षणतज्ञ
4. बिबेक देबरॉय, अध्यक्ष, अर्थीक सल्लागार परिशद – प्रधानमंत्री (ईएसी – प्रधानमंत्री)
5. शेखर मांडे, आदले डीजी, सीएसआयआर, विशिष्ट प्राध्यापक सावित्रीबाई फुले विद्यापीठ, पुणे
6. सुजाता रामदोराई, प्राध्यापक, युनिव्हर्सिटी ऑफ ब्रिटीश कोलंबिया, कॅनडा
7. शंकर महादेवन, संगीत मास्ट्रो, मुंबय
8. यू. विमल कुमार, संचालक, प्रकाश पदुकोण बॅडमिंटन अकादमी, बंगळूरु
9. मिशेल डॅनिनो, व्हिजिटिंग प्रोफेसर, आयआयटी – गांधीनगर
10. सुरीना राजन, आयएएस (निवृत्त), हरियाणा, आदली डीजी, एचपीए
11. चामू कृष्णा शास्त्री, अध्यक्ष, भारतीय भाशा समिती, शिक्षण मंत्रालय
12. संजीव सान्याल, वांगडी, अर्थीक सल्लागार परिशद – प्रधानमंत्री (ईएसी – प्रधानमंत्री)
13. एम. डी. श्रीनिवास, अध्यक्ष, सेंटर फॉर पॉलिसी स्टडीज, चेन्नई
14. गजानन लोढे, कार्यावळीचे मुखेली, एनएसटीसी कार्यालय
15. रबिन छेली, दिग्दर्शक, एससीईआरटी, सिक्कीम
16. प्रत्यूषा कुमार मंडल, प्राध्यापक, समाजीक विज्ञान विभाग, शिक्षण विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली

17. दिनेश कुमार, प्राध्यापक आनी मुखेली, नियोजन आनी देखरेख विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
18. किर्ती कपूर, प्राध्यापक, भाशा शिक्षण विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली
19. रंजना अरोरा, प्राध्यापक आनी मुखेली, अभ्यासक्रम अभ्यास आनी उदरगत विभाग, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली (वांगडी-सचीव)

© NCERT
not to be republished

पाठ्यपुस्तक उदरगत समिती

अध्यक्ष

शंकर महादेवन, संगीत उस्ताद, मुंबय

पालव दिवपी

आराधना गुप्ता, कलाकार आनी मार्गदर्शक – नॅशनल मिशन फॉर मॅटरिंग, एनसीटीई, भारत सरकार

बिदिशा हाजरा, सहाय्यक प्राध्यापक, संगीत, प्रादेशिक शिक्षण संस्था, अजमेर

बिंदू सुब्रमण्यम, सहसंस्थापक आनी सीईओ, सुब्रमण्यम अकॅडमी ऑफ परफॉर्मिंग आर्ट्स (सापा), बंगळुरू

चिंटू साची, संगीत शिक्षक, सुनाद, बंगळुरू

दीपा श्रीधर, दिग्दर्शक, शंकर महादेवन अकादमी

मधुसूदनन, पीव्ही, सहाय्यक प्राध्यापक, कला शिक्षण, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली

मालविका राजनारायण, दृश्य कलाकार आनी शिक्षणतज्ञ, व्हिजिटिंग फॅकल्टी, अझीम प्रेमजी विद्यापीठ, भोपाळ

प्रियदर्शिनी घोष, कलात्मक संचालक, प्रियदर्शिनी आर्ट्स, कोलकाता

राजश्री एसआर, एनएसटीसी कार्यावळ कार्यालयाची वांगडी

शर्बरी बॅनर्जी, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली हांगच्या कला आनी सौंदर्यशास्त्र शिक्षण विभागाची सहाय्यक प्राध्यापक

सिद्धी गुप्ता, अध्यापक, सृष्टी मणिपाल इन्स्टिट्यूट ऑफ आर्ट, डिझायन अँड टेक्नॉलॉजी, बंगळुरू

श्रीधर रंगनाथन, संस्थापक आनी सीईओ, शंकर महादेवन अकादमी, बंगळुरू

सुधन्वा एके, सहाय्यक प्राध्यापक, रेवा विद्यापीठ, बंगळुरू

विदुषी ज्योती भट, भरतनाट्यम प्रशिक्षक, पूर्णपरमथी, बंगळुरू

समिक्षक

अनुराग बेहर, वांगडी, राष्ट्रीय अभ्यासक्रम फ्रेमवर्क देखरेख समिती

अनुतोष देब, टीजीटी, कला (निवृत्त), केंद्रीय विद्यालय, गुवाहाटी

गोविंदराजू भारद्वाज, संचालक, स्कूल ऑफ परफॉर्मिंग अँड व्हिज्युअल आर्ट्स, इग्नू, नवी दिल्ली

मंजुल भार्गव, प्राध्यापक आनी एनएसटीसीचे सहअध्यक्ष

रिमसी खन्ना, दिल्ली विद्यापिठाच्या कला महाविद्यालयाची सहाय्यक प्राध्यापक, नवी दिल्ली

वांगडी समन्वयक

ज्योत्स्ना तिवारी, एनसीईआरटी, नवी दिल्ली हांगच्या कला आनी सौंदर्यशास्त्र शिक्षण विभागाची प्राध्यापक आनी मुखेली

उपकार

राष्ट्रीय शिक्षणीक संशोधन आनी प्रशिक्षण परिशद (एनसीईआरटी) राष्ट्रीय अभ्यासक्रम चौकट देखरेख समितीचे आदरणीय अध्यक्ष आनी वांगडी, अभ्यासक्रम वाठार गट (सीएजी): कला आनी हेर संबंदीत सीएजीच्या ह्या पाठ्यपुस्तकाची उदरगत करतना क्रॉस-कटिंग विशयांचेर तांच्या मार्गदर्शक तत्वां खातीर तांचें मार्गदर्शन आनी आदार मान्य करता.

एनसीईआरटी आपल्या वरिष्ठ प्राध्यापक वांगड्यांचो आदार मान्य करता – प्राथमीक शिक्षण विभागाचे प्राध्यापक आनी मुखेली सुनीति सांवळ; शिक्षणीक सर्वेक्षण विभागाची प्राध्यापक आनी मुखेली, इंद्राणी भादुरी; विशेष गरजे आशिल्ल्या गटांच्या शिक्षण विभागाचे प्राध्यापक आनी मुखेली, विनय सिंग; आनी ह्या पाठ्यपुस्तकांत लिंग एकत्रीकरण, समावेश, मुल्यांकन आदी क्रॉस कटिंग विशयांचो नियाळ घेवपा खातीर लिंग अभ्यास विभागाचे प्राध्यापक आनी मुखेली मिली रॉय.

लेखी साहित्य, चित्रां, छायाचित्रां आनी ऑडियो-व्हिडियो साहित्याच्या रुपांत आपल्या संसाधनांचो वापर करपाक आमकां परवानगी दिल्ले खातीर आमी सकयल दिल्ल्या व्यक्ती आनी संस्थांचे उपकार मानतात – संगीत नाटक अकादमी; कला उत्सव अभिलेखागार, एनसीईआरटी; सांस्कृतीक संसाधन आनी प्रशिक्षण केंद्र; भारतीय सांस्कृतीक संबंद परिशद; बंगळूरुंतल्यो संस्था – व्योमा आर्टस्पेस आनी स्टुडिओ थिएटर, अभिनय तरंगा नाटक शाले, सुब्रमण्यम अकॅडमी ऑफ परफॉर्मिंग आर्ट्स (सापा), शंकर महादेवन संगीत अकादमी; सुनाद; सुरभी थिएटर, हैदराबाद; नॅशनल गॅलरी ऑफ मॉडर्न आर्ट, नवी दिल्ली; राष्ट्रीय हस्तकला संग्रहालय आनी हस्तकला अकादेमी; अझीम प्रेमजी फावंडेशन; चिल्ड्रन्स लिटल थिएटर, कोलकाता; एक तारा; मेट्रोपॉलिटन म्युझियम ऑफ आर्ट (द क्रॉस्बी ब्राउन कलेक्शन ऑफ म्युझिकल इन्स्ट्रुमेंट्स), न्यूयॉर्क; दिल्ली स्ट्रीट आर्टान भारतांत युरोपियन युनियन शिश्टमंडळाचो 'बॅक टू स्कूल' प्रकल्प 2023-24; भारतीय संगीत अणभव, बंगळूरु; शंकर महादेवन अकादेमीचे सीईओ आनी सहसंस्थापक श्रीधर रंगनाथन; वाणी हेमिंगे;

सापाचे जाळवणदार अनुषा चेलप्पा आनी क्षितिज कश्यप; आलोक कानुंगो; अर्पिता वेंकटेश; संजना घोष; देबांजली बंदोपाध्याय; अनुपमा होस्केरे (पद्मश्री पुरस्कार); धातू कठपुतळी थिएटर, बंगळूरु; आनी शथवधानी आर. गणेश (नामनेचो विद्वान).

एनसीईआरटी, व्हायोलिन एक्सपोनंट, संगीतकार, शिक्षक आनी सुब्रमण्यम अकॅडमी ऑफ परफॉर्मिंग आर्ट्साचे सहसंस्थापक अँबी सुब्रमण्यम हांच्या यत्नांची तोखणाय करता; वीणा प्रतिपादक, संशोधक आनी शिक्षक जयंती कुमारेण; शंकर महादेवन अकादेमीचे सल्लागार विदुषी तारा किनी, अभ्यासक्रम विकास, संगीत शिक्षण आनी भारतीय दायजाचे दळणवळण विशयांतले तज्ञ; शिवांगी पुरोहित, नृत्य शिक्षक, केंद्रीय विद्यालय, सेक्टर 2, आर. के. पुरम, नवी दिल्ली. विद्यार्थ्यांचीं कामां आनी काम करपी विद्यार्थ्यांचे फोटो वापरपाक परवानगी दिल्या खातीर आमी मॉडर्न स्कूल, बाराखंभा रोड, नवी दिल्ली हांचे उपकार मानतात.

ह्या पाठ्यपुस्तकाच्या संपादना खातीर एनसीईआरटीच्या प्रकाशन विभागाची संपादक (कंलाटी) इल्मा नासिर हांणी केल्ल्या यत्नांची परिशद खास दखल घेता. ह्या दस्तावेजाक निमाणो आकार दिल्ले खातीर डीटीपी सेलाचे प्रभारी पवन कुमार बॅरियार आनी डीटीपी ऑपरेटर (कंलाटी), डीटीपी ऑपरेटर (कंलाटी) पूनम हांचे यत्न आनी कश्टाची तोखणाय करता. संपादकीय सहाय्यक (कंलाटी) आस्था शर्मा हांचे कडेन परिशद उपकार मानता; एल. गुईते, सोमिवोन ए. शिशक आनी अदिबा तस्लीम, प्रूफ रीडर्स (कंलाटी), प्रकाशन विभाग, एनसीईआरटी.

Constitution of India

Part IV A (Article 51 A)

Fundamental Duties

It shall be the duty of every citizen of India —

- (a) to abide by the Constitution and respect its ideals and institutions, the National Flag and the National Anthem;
- (b) to cherish and follow the noble ideals which inspired our national struggle for freedom;
- (c) to uphold and protect the sovereignty, unity and integrity of India;
- (d) to defend the country and render national service when called upon to do so;
- (e) to promote harmony and the spirit of common brotherhood amongst all the people of India transcending religious, linguistic and regional or sectional diversities; to renounce practices derogatory to the dignity of women;
- (f) to value and preserve the rich heritage of our composite culture;
- (g) to protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers, wildlife and to have compassion for living creatures;
- (h) to develop the scientific temper, humanism and the spirit of inquiry and reform;
- (i) to safeguard public property and to abjure violence;
- (j) to strive towards excellence in all spheres of individual and collective activity so that the nation constantly rises to higher levels of endeavour and achievement;
- * (k) who is a parent or guardian, to provide opportunities for education to his child or, as the case may be, ward between the age of six and fourteen years.

Note: The Article 51A containing Fundamental Duties was inserted by the Constitution (42nd Amendment) Act, 1976 (with effect from 3 January 1977).

* (k) was inserted by the Constitution (86th Amendment) Act, 2002 (with effect from 1 April 2010).

प्रिय विद्यार्थ्यांक

तुमी धरिल्लें सवे यत्ते खातीरचें 'कृती-I' हें कलेचें पाठ्यपुस्तक, मजा आनी कार्यावळींनी भरिल्लें आसा. कृती-I वा सृश्टीची तळमळ तुमच्या सगळ्यां भितर आसा. तुमी तुमच्या जिविताच्या सुरवातीच्या ह्या वर्सांनी सर्जनशील जाल्यात, आतां तुमी तुमच्या शालेय शिक्षणाच्या आनीक एका टप्प्यांत प्रवेश करतात जंय खूब कितें सोदून काडपाक आनी प्रयोग करपा सारकें आसा. हें पुस्तक तुमकां तुमच्या भोंवतणचें, पर्यावरणाचें, लोकां विशीं आनी समाजा विशीं चड संवेदनशील करतलें.

फाटल्या वर्गांत अणभवलां तशें कितलेशेच कला प्रकार आसात आनी तुमकां सदांच तयार करपाचो आनंद मेळ्ळो – करप वा पळोवप वा आयकप वा नाचप, वाद्यां वाजोवप, स्क्रिबलिंग, रेखांकन, चित्रकला, माती, कागद घालून मॉडेल तयार करप आनी गायन, नकल करप, नाटक, अॅनिमेशन आदी. तुमी तुमच्या दिसपट्ट्या जिणेंत, शाळेंत, घरांत वा प्रवास करतना तांचेर मोग करतात. तुमी भोंवतणच्या कितल्याशाच गजालींचें निरिक्षण करतात जें तुमकां विचार करपाक लायता – लोक कशे काम करतात, वेगवेगळ्या ऋतूंत निसर्गांत घडपी बदल, जनावरांचे आवाज, उडपी सवणीं - सुकणीं, पानां सळसळटात, फुलांक कितलेशेच रंग आनी पोत आसतात, मधमाश्यांचो बझ, रंगीत फुलपाखरे बागेंत भोंवतात, तुमच्या घरांत दिसपट्टीं कामां जातात, गाडयो चलतात, विमानां उडटात आदी. ह्यो मनभुलोवणी घडणुको आमकां स्वताक निर्माण करपाक आनी व्यक्त करपाक प्रेरणा दितात. त्यो आमकां विचार करपाक लायतात – कशें, कित्याक, केन्ना आनी कितें!

भारत भुंयेंत हजारांनी वर्सांची मानवी संस्कृताय आनी उत्क्रांती जाल्या. कला आमचे भोंवतणी आसता आनी आनंद दिता, आमी निर्माण करतात वा अणभवतात आनी त्याच वांगडा जिवीत सोबीत करता. तुमच्या सगळ्यां भितर एक कलाकार आसा, जो मुखार येवन कितें तरी निर्माण करपाक उत्सुक आसता. सर्जनशील जावपाक, कलाकृती करपाक, हालचाली करपाक, बरो निरिक्षक जावपाक, बरी कल्पनाशक्ती आनी दृश्टीकोन आसपाक जाय.

कृती-I कडेन मजा आनी आनंदान भरिल्ले चार कला प्रकार आसात जाचे वरवीं तुमी हे कला प्रकार सोदून काडटले आनी शिकतले – तुमच्या इश्ट, शिक्षक आनी कुटुंबा वांगडा दर दिसा कितें तरी नवें तयार करतले.

वर्ग सुरु करचे पयलीं प्रार्थना

सादारणपणान कलाकार आपलें सादरीकरण सुरु करचे पयलीं हें म्हणटात. तुमी लेगीत तुमचो वर्ग सुरु जावचे पयलीं हालचालीं सयत हें मोठ्यान वाचूंक शकतात –

आङ्गिकं भुवनं यस्य, वाचिकं सर्वं वाङ्मयम् ।
आहार्यं चन्द्र तारादि, तं वन्दे सात्त्विकं शिवम् ।

अर्थ

जंय भौतीक शरीर हें विश्व,
वाणी वा गीत हें सगळ्या ध्वनींचें सार,
अलंकार म्हळ्यार चंद्र आनी तारे,
त्या परम देवत्वाक हांव नमन करतां.

तातूंत तुमी शिकत आशिल्ल्या चारूय कला प्रकारांक एकठांय हाडटात –

आंगीक: हालचाल, कृती आनी अभिव्यक्ती सयत शारिरीक कामगिरी

वाचीक: उलोवप, संवाद, गितां आनी उतरां.

आहार्य: वेशभूषा, अलंकार, शिल्पकला आनी चित्रकला.

सात्त्विक: कलाकार आनी प्रेक्षकां खातीर सगल्यांत खोल भावनीक अध्यात्मीक अणभव.

सुमार एक हजार वर्सां पयलीं अभिनय दर्पणांत नंदिकेश्वरान संस्कृतांत बरयल्ल्या श्लोकाची ही एक देख. तशेंच क्यूआर कोड स्कॅन करून व्हिडियोचो संदर्भ घेवंक शकता.

आशय



प्रस्तावना	iii
पुस्तका विशीं	v
प्रिय विद्यार्थी	xvii

दृश्य कला

1. वस्तू आनी स्थीर जिवीत	3
2. टिपिकल पिक्चर बदल	10
3. लोकांचें चित्रण	20
4. कागदी हस्तकला	25
5. मुद्रण करपाक सील	29

संगीत

6. संगीत आनी तुमच्यो भावना	36
7. संगीत वाद्यां	47
8. ताल वा तलम आनी भारतीय संगितांतलो राग वा रागम	53
9. विविधतायेचें सुर	61
10. गीतलेखन	70
11. संगीत आनी समाज	74



नाच

- | | |
|-----------------------------|-----|
| 12. गतींत म्हजें शरीर..... | 79 |
| 13. नाचान आडमेळीं मोडप..... | 91 |
| 14. गतींतलो सुसंवाद..... | 97 |
| 15. आमच्या भुंयेचे नाच..... | 104 |



रंगमाची

- | | |
|--|-----|
| 16. भावनांचो उगडास!..... | 114 |
| 17. आमी नाचूंया..... | 127 |
| 18. रंगमाची कंपनींत..... | 141 |
| 19. सावळिचीं कथा आनी स्ट्रिंग — कठपुतळी..... | 145 |
| 20. ग्रॅण्ड फिनाले..... | 154 |
| 21. सगळ्या कला प्रकारांचें एकत्रीकरण..... | 157 |
| 22. मुल्यांकन..... | 161 |